

Osmanlı Devleti'nin Son Dönemleri ile Cumhuriyet'in İlk Dönemlerinde İlk Kadın Hekimlerin Türk Sağlık Sistemine İştiraklerinin Döneme Yansımalarının Değerlendirilmesi: Geleneksel Araştırma

Evaluation of the Period Reflections of the Participations of the First Women Physicians in the Last Period of the Ottoman State and the First Periods of the Republic: A Traditional Research

Hülya ÖZTÜRK^a, Atiye EMİROĞLU^b

^aEskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik ABD, Eskişehir, Türkiye

^bKaramanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Ermenek Meslek Yüksekokulu, Karaman, Türkiye

ÖZET Türkiye'de kadınların tıp eğitimine başlayabilmeleri uzun ve zor bir süreci içine almaktadır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kurulan Modern Tıp okullarına kadınlar uzun süre hekim olarak kabul edilmemiş, kadınların tıp fakültesine hekim olarak girişleri 1909 yılında İstanbul Darülfünunun kuruluşunun sonraki yıllarında gerçekleşmiştir. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, XX. yüzyılın başlarına değin kadın tıp talebesi kabul etmemiştir. Osmanlı Devleti'nde siyasi erki elinde bulunduran erkeklerin ve kamuoyunun bakış açısı değiştikçe, kadınların hekim olma süreçlerinde de değişiklikler yaşanmıştır. Kadın hekimlerin sağlık sistemi içerisinde yer alışlarının geçirdiği evreler, dönemin arşiv ve gazeteleri ışığında incelenmiş, kadın hekimlere bakış açısının değişimi kronolojik olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışma, süreli yayın olarak adlandırılan dönemin gazete ve dergileri ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak ve Zabıt Cerideleri göz önüne alınarak Ekim 2021-Haziran 2022 tarihleri arasında arşiv taramaları 1850 ve 1940 yıllarını kapsayacak şekilde sürmüştür. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış belgeler yazarlar tarafından transkribe edilerek metin içerisinde kullanılmıştır. Çalışmada, dönemin önemli süreli yayınlarından olan Servet-i Fünun, Kadınlar Dünyası, Sebülürreşad, İkdam, Tanin, Akşam, Cumhuriyet ve Milliyet gibi önemli gazetelerde ilk kadın hekimlerinin sağlık sistemine iştirakleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Kadın hekimlerin sağlık alanına iştirakleri, ülkemizde Dr. Zaruhi ile başlayan ve hâlâ devam eden bir süreçtir. Kadınların hekim olma süreçleri, dönemin önemli bazı hekimleri-siyaset ehli ve süreli yayınlarının desteklenmiş, Ekim 1922 yılında ülkemizde kadın hekimler tıp eğitimine başlayabilmiş, 1928 yılında ise mezun olan kadın hekimler stajlarını tamamlayarak diplomalarını almışlardır.

ABSTRACT It takes a long and difficult process for women to start medical education in Türkiye. Women were not accepted as physicians for a long time in the Modern Medicine schools established in the last period of the Ottoman Empire, and women entered the medical faculty as physicians in 1909, in the later years of the establishment of the İstanbul Darülfünun. İstanbul University Faculty of Medicine did not accept female medical students until the beginning of the 20th century. In the Ottoman Empire, as the point of view of the men and the public, who held political power, changed, there were changes in the process of becoming a physician for women. The phases of female physicians' participation in the health system were examined in the light of archives and newspapers of the period, and the change in the perspective of female physicians was tried to be revealed chronologically. The archive scans continued between October 2021 and June 2022, covering the years 1850 and 1940, taking into account the newspapers and magazines of the period, which are called periodicals, as well as the Prime Ministry Ottoman Archives, the Prime Ministry Republican Archives, and the Turkish Grand National Assembly Minutes and Minutes. Documents written in Ottoman Turkish were transcribed by the authors and used in the text. In the study, it was tried to reveal the participation of the first female physicians in the health system in important newspapers such as Servet-i Fünun, Kadın Dünyası, Sebülürreşad, İkdam, Tanin, Akşam, Cumhuriyet and Milliyet, which were important periodicals of the period. Participation of female physicians in the field of health in our country, Dr. It is a process that started with Zaruhi and is still continuing. The process of women becoming a physician was supported by some important physicians, politicians and periodicals of the period. In October 1922, female physicians in our country were able to start their medical education, and in 1928, female physicians graduated from and received their diplomas by completing their internships.

Anahtar Kelimeler: Darülfünun Tıp Fakültesinde ilk kadın hekimler; ilk kadın doktorlar; tıp tarihi

Keywords: Female doctors in Darülfünun Medicine Faculty; first female doctors; history of medicine

Correspondence: Hülya ÖZTÜRK

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik ABD, Eskişehir, Türkiye

E-mail: hulyaozturk33b@gmail.com

Peer review under responsibility of Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics, Law and History.

Received: 19 Jul 2022

Received in revised form: 05 Sep 2022

Accepted: 17 Sep 2022

Available online: 21 Sep 2022

2146-8982 / Copyright © 2023 by Türkiye Klinikleri. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Osmanlı Devleti'nde kadın hekimlere rastlansa da bunlar usta-çırak usulü ile yetişmiş olup, sayıları fazlaca değildi. Sistematik bir tıp eğitiminin yaygınlaşmaya başladığı XIX. yüzyılda ise kurulan tıp okullarının içerisinde kadın öğrenciye rastlanmamakla birlikte, bu durum bir yüzyıl kadar devam etmiştir. Modern anlamda kurulan Tıphane ve Cerrahhane-i Amire ve ilerleyen yıllarda Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'de kadın talebeler sadece 1840'lı yıllardan itibaren ebelik sınıflarında yer almış, hekim olarak tıp okuluna ve ardından da çalışma hayatına giriş süreçleri oldukça sancılı bir dönem olarak geçmiştir. İstanbul Darülfünunu, 1914 yılından itibaren kız öğrenci almaya başlamıştır. Tıp fakültesi bu duruma dâhil değildir. Bu tarihlerde hekim olmak isteyen kız talebeler farklı ülkelere gönderilmişlerdir. Sırasıyla İzmirli Suat ile Süeda (Kâğıtçıoğlu) Ecole de Médecine de Genève'ye, 1916 yılında Almanya'da Würzburg Üniversitesine ise H. Safiye Ali gönderilmiştir. Bedriye Veysi (Bora) 1918 yılında Münih'e, 1919 yılında Fatma (Reşit) Arif Atasagun Boston Tufts Üniversitesine ve Hayrunnisa Ataulлах Londra Üniversitesine gönderilmiş ve okullarını başarıyla tamamlamışlardır.¹⁻³

Kız talebelerin Tıbbiye'ye girme çabaları, "Darülfünun Grevi"nden sonra Dr. Besim Ömer Paşa'nın kararlılığıyla 3 kız öğrenci (Müfide Küley, Sabiha Sayın, İffet Çağlar) Tıbbiye'ye kabul edilmiş, aynı dönem birkaç ay sonra Tıbbiye'de toplamda 8 kız öğrenci okumaya başlamıştır. Öğrencilerin 6'sı 1928 yılında stajlarını tamamlayarak mezun olmuşlardır.¹⁻³

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Gazeteler birer kitle iletişim aracıdır. İnternet ve televizyonların yaygın olmadığı dönemlerde bu süreli yayınlar, toplumu olup bitenlerden haberdar etmek adına önemli görev üstlenmişlerdir. Bu çalışma, ülkemizde ilk kadın hekimlerin fakülte ve çalışma hayatı boyunca toplumda karşılaştıkları tepkileri ve toplumun kadınları kabulleniş sürecini dönemin belgeleri doğrultusunda ortaya koymayı amaçlayarak, Helsinki Deklarasyonu prensiplerine uygun olarak yapılmıştır. Etik kurul onayına gereksinim olmayan çalışmada kullanılan süreli yayınlara, Anadolu Üniversitesi ve Milli Kütüphane mikrofilm odaları ile açık erişim sağlayan gazetelerin kendi arşivlerinden

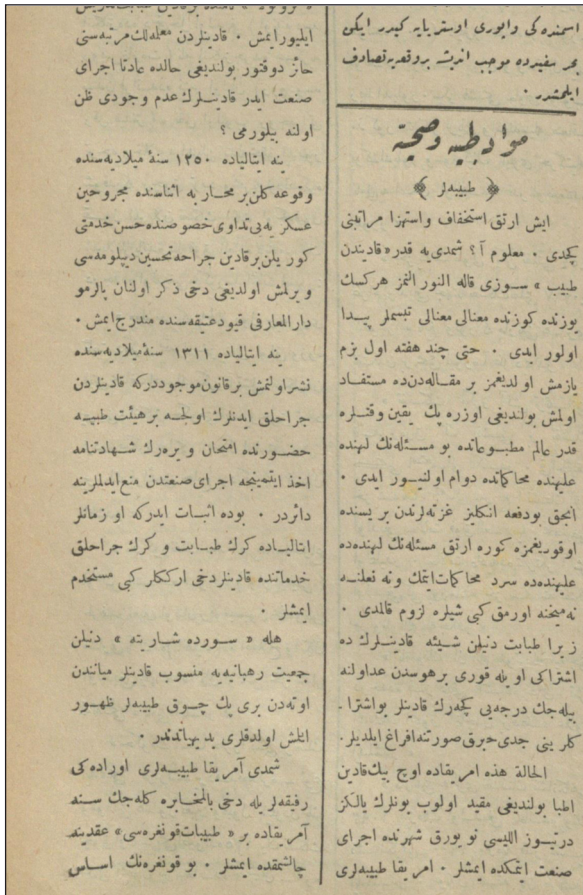
ulaşılarak, Ekim 2021-Haziran 2022 tarihleri arasında taramalar tamamlanmış; Servet-i Fünun, Kadınlar Dünyası, Sebilürreşad, İkdâm, Tanin, Akşam, Cumhuriyet ve Milliyet gibi dönemin önemli gazeteleri ve Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi ile TBMM Arşivi taramaları dikkate alınmış, Osmanlı Türkçesi ile yazılmış belge ve gazetelerin transkripsiyonları yazarlar tarafından yapılarak çalışmada kullanılmıştır. Süreli yayınlar, özellikle iletişimin çok gelişmediği, televizyon ve internet araçlarının yaygın olmadığı dönemlerde ilgili konularla ilgili araştırmacılara büyük yol gösterici olma niteliğindedirler.

BULGULAR VE TARTIŞMA

DARÜLFÜNUN'DA KADINLAR VE KADINLARIN TIP İLE İLK MEŞGULİYETLERİNİN DÖNEMİN GAZETELERİ İŞİĞİNDE İNCELENMESİ

Kadınlar ve iş hayatı her zaman tartışılan konular içerisinde olmuştur. Özellikle sağlık gibi insan ve bedene odaklı, teşrih ve hatta nöbet uygulamaları ile geç saatlere kadar çalışma gibi özellikli şartlara sahip bir alanda kadınların bu mesleği yapıp yapamayacakları Osmanlı Devleti'nde siyasi erki oluşturan erkek nüfusu tarafından oldukça tartışılmıştır. 1922-1923 yılları arasında kadınların tıp eğitimine başlamasına kadar bu konuyla ilgili Osmanlı içerisinde bazı gelişmeler ve tartışmalar meydana gelmiştir. Ahmet Mithat'ın "Mevad-ı Tıbbiye ve Sihhiye: Tabibeler" başlıklı yazısı 1890 yılına ait Tercüman-ı Hakikat'in 18. Teşrin Evvel perşembe gününe ait sayısında basılmış, konuya dair tartışmalar başlamış, yazı içerisinde diğer ülkelerde kadın doktorların bulunduğu, İngiltere-Amerika ve Fransa'da yüzlerce kadın doktorun görev aldığı, eskiden yüzlerde gülümsemeye neden olan bu durumun artık kabullenilir hâle geldiği belirtilmiştir (Resim 1).

1898 yılına gelindiğinde tartışmalar daha da artmıştır. Kadınların doktorluk yapamayacağı şura-yı devlet kararı ile alınmış, 23 Mayıs 1898 tarihinde ise karara İkdâm Gazetesi'nde yer verilmiştir. İzleyen yıl Adapazarı'nda doktorluk yapan, bölgenin Ermeni halkından Zaruhi Kavalcıyan, tıp eğitimi için Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) İllinois Üniversitesine (Chicago) gitmiştir. 1903 yılında mezun olan Kavalcıyan, uzun süre babasının yanında hasta bak-

RESİM 1: Tercüman-ı Hakikat, 18 Teşrinievvel 1890.

mış, kendi gibi Amerikan Kız Koleji mezunlarına örnek teşkil etmiştir.⁴ Yine Türkiye'nin Ermeni kökenli ilk doktorlarından Adapazarlı Dr. Ofelya Ner-gararyan-Kasabyan'ın (1882-1952) Pensilvanya tıp okulundan 1900'lü yılların başında mezun olduğu ve ABD'ye göç ettiği bilinmektedir. Kendisi hakkında Türk Haremlerinde "Kadınların Hayatlarının Resimleri" başlığı altında bahsedilmiştir.⁵

Geç Osmanlı dönemindeki bir diğer kadın, Edirneli Dr. Amália Frisch (1882-1941), tıp eğitimi için İsviçre'ye giderek Bern Üniversitesinde 1907 yılında pratisyen hekim olmuş, Zürih'te 1908 yılında tıp doktoru unvanını almıştır. Kadınlar Dünyası dergisinin 11 Kanunisanı 1329 tarihli sayısının kapağında Dr. Amalia'ya yer verilmiş, kendisinden, "Müdafa-i Hukuk Nisvan Cemiyeti azasından Docteur Amalia Frisch" şeklinde bahsedilmiştir.⁶

1910 yılına gelindiğinde ülkede yurt dışından kadın doktorların ülkemize gelip çalışabilmesi ile il-

gili düzenlemelere gidildiği dönemin gazetecilerinden Hatice Binnaz tarafından, Mülhakat Gazetesi'nde şu şekilde duyurulmuştur: "...Bu kere işitdiğimizize göre Türkiye'de çalışmak üzere İstanbul'a Avrupa'dan kadın doktorlar gelmeğe başlamış ve hükümet bunların memleketlerimizde san'atlarını icrâ itmelerine müsâ'ade edecek imiş..⁷

İkdam Gazetesi 15 Mart 1910, Sayfa 1-4'te "Hilal-i Ahmer Encümen-i Nisvanı" başlıklı bir yazıda, kadınların sağlık alanında varlıklarıyla ilgili kadınların Hilal-i Ahmer için çalışmaları ve buradaki diğer Hanımlar Merkezi'nin çalışmalarının kıymeti vurgulanmış, tüm kadınlara destek çağrısında bulunulmuştur. Hilali Ahmer'in bu girişimi, kadınların ebe ve hastabakıcı olarak çalışmaları için yapılan bir katılım çağrısı ile son bulmuştur.

4 Nisan 1913 yılında kurulan Kadınlar Dünyası'nın 21 Mayıs 1921 tarihinde kadar süren yayın hayatında, kadınların ilerlemesi ve eğitim hayatına girebilmeleri için bazı adımlar atılmış, toplantılar düzenlenmiş, ardından 12 Eylül 1914 tarihinde İnas Darülfünun'un kurulması sağlanmıştır.⁸ 1912 yılında, ilk defa içerisinde Halide Edip, Fatma Aliye gibi önemli isimlerin de yer aldığı Müdafaa-ı Milliye Osmanlı Hanımlar Heyeti, Balkan Savaşları'nın yol açtığı ağır duruma karşı Darülfünun Konferans salonunda içtimalar yapmıştır. İki içtimadan oluşan bu toplantılar, kadınların ilk konferansları olarak kabul edilebilir.⁹ Sonraki yıllarda Kadınlar Dünyası'nın çalışmaları ile 1914 yılında kadınlar için ilmî konferanslar düzenlenmiştir. Tüm bu çalışmalar sonucu, 1914 yılında Darülfünun'dan ayrı olarak Zeynep Hanım konağında İnas Darülfünunu adında kadınlar için Edebiyat-Fen alanlarında eğitim alacakları bir yüksek okul teşkil edilmiştir. Dergi içerisinde, bazı kadınların zevçlerinin tutumları yüzünden tedavi edilmediğinden dem vurulmakta, kadınların doktor olma yolunun açılmasının gerekliliği belirtilerek maarif nazırına çağrıda bulunulmaktaydı.¹⁰

Kadın talebeler bu dönemde ne Darülfünun'da ne İnas Darülfünun'da tıp eğitimi alamamaktaydılar. Tıp eğitimi almak isteyenlerden ilk Müslüman tıp öğrencisi Saâda Emin Kâatçılar, 1915 yılında Cenevre Ecole de Medicine'de tıp eğitimini Suat Mahmut ile tamamlayarak yurda dönmüştür. İlk kadın tıp hekim-

leri, bu yıllarda doktor olabilme adına kamuoyunda sıkıntılarla karşılaşmış olsalar da yarım yüzyıl geçmeden mecliste yer almaya başlamışlardır. Saada Emin, TBMM Albümü Cilt I incelendiğinde, CHP'den VII. Dönem Manisa Milletvekili seçilerek 28 Şubat 1943-05 Ağustos 1946 tarihleri arasında TBMM'de bulunmuştur.³

Kaatçılar'ı Safiye Ali takip etmiştir. Safiye Ali Krekeler, 1916 yılında Almanya'da Würzburg Üniversitesinde tıp okuyarak 1921 yılında mezun olmuştur. 1923 yılında Almanya'da kadın doğum üzerine ihtisas yaparak Türkiye'de doktorluk yapabilme iznini aldıktan sonra "Yeni Cumhuriyet'in İlk Türk Kadın doktoru" unvanını almıştır. Besim Ömer Paşa ile çalışmaya başlayan Safiye Ali, Süt Damlası'nda büyük etkinlik göstermiştir. Onun sayesinde "Süd damlası teşkilatında (hilal-i ahmer 'kızılay') ve (himayay-i etfâl) kefmükerrer sami ve himmetleriyle sıhhat ve hayatlarının sıyanetine (koruma) uğraşılın Türk ve Müslüman yavruları ile anneleri ve velinimetleri Doktor Safiye Ali Hanım ile Muallim Besim Ömer Paşa" sayesinde itinayla bakılmaktaydılar.¹¹

Tıpta kadın doktorların olması bu dönemde hâlâ tartışma konusu olsa da 1924 yılında önce Londra Viyana ve Budapeşte'de düzenlenen "Beynelmilel Kadın Doktorlar Kongresi"ne, ardından 1928 yılında İtalya Bolonya'da düzenlenen "Beynelmilel Tıp İlminde Kadınlar" isimli kongreye Türkiye'den de delege olarak Safiye Ali gönderilmiştir. Servet-i Fünun dergisinin 1660-186 (7 Haziran 1928) sayılı baskısında "İtalya (Bolonya)'da ictimâ' iden "beynelmilel kadın tıp kongresi" azası (üyeler) kongrede Türkiye'mizden ilk kadın hekimimiz Doktor Safiye Ali Hanım bulunmuştur." Denmiş, ardından "Alman, Rus, Avusturya, Fransız, Norveç, İsviçre, İngiltere, Bolonya, İspanya, Amerika ve çok sayıda İtalya'dan katılımcıların olduğu" üzerinde durulmuştur.^{11,12}

KADINLARIN TÜRKİYE'DE TIP FAKÜLTESİNE KABUL SÜREÇLERİ VE DÖNEME YANSIMALARI

Osmanlı Devleti ülkesinde kadın doktorlara aşinalık zor gelişmiş olsa da 1910 yılında hayatını kaybeden Florence Nightingale'in, Kırım Savaşı'nda Osmanlı'ya ve Osmanlı askerlerine gösterdiği büyük yardımlar, kendisi için bir heykel dikilmesi kararına varılmasına sebep olmuştur. Londra Sefareti, Os-

manlı Hükümeti'nin de maddi katkı vermesi üzerine istekte bulunmuştur. 5 Nisan 1911 tarihinde Osmanlı Hükümeti'nin de masraflara katılması için hazineden 100 liranın ödenmesini uygun bulmuş olması, Osmanlı Devleti'nin kadınların katkılarına olan takdirini gözler önüne sermektedir.¹³

Kadınların İnas Darülfünunu'na kabul edilme süreçleri, hekim olmak isteyen kızlar için bir çözüm olmamıştır. 1914 yılında İnas Darülfünü'na başlayan kadın talebelerin, 1917 yılında mezun olmaları kamuoyunda büyük yankı uyandırmış, dönemin önemli gazeteleri bu duruma büyük yer vermişlerdir.¹⁴ Doktorlara olan ihtiyacın iyice artması ve artık memlekette meşrutiyet idaresiyle birlikte idare ve yönetim fikirlerinde olan değişikliklerin gazetelerde yer almaya başlaması, kadınların tıp tahsil etmesinin önemine vurgular yapılması, fakülteye kadınların kabulünü kolaylaştıran adımlardır.¹⁵ Ayrıca Sıhhiye Meclis-i Umumisi Dr. Adnan Adıvar, 1917 yılında yaptığı başvuruyla nezaretten kız talebelerin de tıp eğitimi alabilmesine yönelik karar alınmıştır. Kararla "41 numrulu tezkire-i devletleri meclis-i vükelada usulü itası nizamname hususuna tatbik üzere memaliki osmaniye'de kadınlarında erkekler gibi tababet ve şubatın ve icra için yetkili kılınmışlar", tıp tahsiline heveskâr kadınların icra-yı tababet etmelerine müsaade edilmiştir.¹⁶

Ancak uygulamada bu durum gerçekleşmemiş, kadınların tıp fakültesine girmeleri dönemin sadece kamuoyu tarafından değil, büyük hoca ve önemli dergilerinde yapılan algı yaratma çabalarıyla engellenmiştir. Abdullah Cevdet ve Abdullah Cevdet'in kızı Fatma Aliye hanım, Rıza Tevfik, Besim Ömer Paşa gibi önemli isimlerin ve Büyük Mecmua ve Kadınlar Dünyası gibi kadınların çalışma ve beraberinde pek çok haklarına sahip olmalarını sağlayan dergilerin olumlu etkileri yanında, Sırat-ı Müstakim ve daha sonrasında Sebilürreşad ismiyle çıkan gazete sütunlarında ise kadının erkek işleri olarak adlandırılan işlerde çalışmalarına şiddetle karşı çıkılmış, "Müslüman kadın şahsiyeti" üzerine yayınlar yapılmıştır.¹⁷ Bu yayınlarda, "Kadınların talep ettikleri hak ve özgürlüklerin kabul edilemez olduğu, eğer kadınlar bu isteklere ulaşırlarsa erkek ile kadın arasındaki iyilik hâlinin ve uyumun yıkılacağı" belirtilmiştir.¹⁸ Kadınların hekim olma istekleri sadece

kamuoyundaki olumsuz eleştirilerle değil, Akil Muhtar gibi önemli isimler tarafından da engellenmiştir.¹⁹

İlk Türk kadın gazetecilerimizden Sabiha Zeke-riya veya diğer adıyla Sabiha Sertel, 1919 yılında 1917 yılı çıkan karar sonrası engellemeleri eleştirmiş, “Eğer bir kadın bu dereceye yükselebiliyorsa mefkûresini fennin ve ilmin kıvamıyla yoguracak kadar fikren yükselmişse o kadının heyet tavsiyesine itimat etmek mecburiyetindeyiz. Böyle ferdi bir sebeple onu hayat yolunda faydeli olmaktan mahrum etmek bu memleket için affedilemez bir günah olur.” diyerek durumdan duyduğu üzüntüyü dile getirerek çare bulunması için yetkililere seslenmiştir.²⁰

Akil Muhtar’ın Tıp Fakültesi Reisi (Rektör) olduğu 1921-1922 döneminde, kadın öğrenciler Besim Ömer Paşa’nın desteğini alarak fakülteye kayıt yaptırılmışlar, ancak Akil Muhtar’ın duruma müdahale etmesiyle durum engellenmiştir.²¹ Servet-i Fünun Dergisi 57. Cilt, Sayı: 1478 11 Aralık 1924 (Miladi) 11 Kanunuevvel 1340 (Rumi)’de dönemin durumunu şu şekilde hülâsa etmiştir: “... Tıp fakültemizde hanım kızlarımızın kabulü keyfiyeti beş senelik bir meseledir ve a’ dâdi (sayıları) tahsillerini ikmal iden kızlarımızın arzularını teşvikten meclis-i müderisseye ilk teklifinde bulunan ve bu teklifi birçok müşkülata rağmen nihayet kabul ettirmeğe muvafık olan müderris besim ömer paşadır. Vâkıa dört sene paşanın teklifi meclisde esasen kabul olunduğu halde bir türlü mevki-i icraya gelemiyordu..... o zamanın meclis-i vükelasının itirazına uğradı ve darülfünuna karşı hükümeti protesto iderek besim paşa istifa eyledi ve nihayet meclis-i vükelanın müdahalesine tecil (erteleme) manası verilerek tevîl olundu ve yine muhterem müderrisimizin ısrarıyla kızlarımız darülfünuna kabul olundu...” (Resim 2).

1922 senesinde Cenevre’de Beynelminel Tabibeler Kongresi’nin gerçekleştiği ve kongrede pek çok konu ile birlikte tabibelerin vaziyetlerinin de değerlendirildiği, tabibelerin aralarındaki münasebet ve muavenetin değerlendirildiği ve mesleğe ait hususların müzakere edildiği, Darülfünun Mecmuası’nın 7 Temmuz 1922 tarihli sayısında yayımlanmıştır. Bu beynelmile hareketler ülkemizde de aynı yıl kız talebelerin Besim Ömer Paşa’nın da gayretiyle tıp ders-

RESİM 2: Tıp fakültesinde muhtelif sınıflarda doktorluk tahsil iden hanımlar” Servet-i Fünun, Cilt: 57. Cilt , Sayı: 1478 11 Aralık 1924 (Miladi) 11 Kanunuevvel 1340 (Rumi).

lerine iştiraklerine cesaret vermiştir. 1922 yılında imtihanlar sonrasında 1922-1923 tarihleri arasında 175 başvurudan uygun görülenler tıp fakültesine kabul edilerek derslerine başlamıştı.²² Bu ilk kayıt olup, 5 Ekim tarihinde Kimya hocası Hadi Faik Bey’in derslerine iştirak eden 3 kadın doktor ile birlikte sayı değişmiştir. Kadının doktorların isimleri Sabiha Süleyman, İffet Hanım, Müfide Küley’dir. Bir gün sonra İstanbul’un teslim alınması sonrasında tale giren okul kasım sonunda açılmış, kadın öğrenci sayısı 8’e yükselmiştir. Bu öğrencilerden 6’sı mezun olmuştur. Düriye Hanım, eğitim aldığı sürede 4. sınıfta iken vefat etmiş, Melahat Hanım ise okulu bir süre sonra bırakmıştır.^{2,3,19}

Kadınların bu gayretleri sonrasında artık tıp fakültesinde kadın öğrencilerin okuyabilmesi ve mezun olduklarında hekimlik yapabilmelerinin önü açılmıştır. 1923 yılında Akşam Gazetesi’nin 3. sayfasında, kadın mezunların tıpkı erkekler gibi staj yapacakları, staj sürelerinin 1 yıl olacağı, erkekler stajları ve as-

kerlikleri sonrasında doktorluk yapabilecekken, kadınların staj sonrasında kura çekerek memleketin vilayetlerinde çalışacakları belirtilmiştir.

Mart 1925 tarihinde Tanin Gazetesi'nin "ilk kadın doktorlarımız" başlıklı yazısında, "kadınların tıp fakültesinde ve kadınlara ayrı bir yerde değil erkeklerle birlikte tedrisat almalarının toplumda olumlu olarak karşılandığı, kadınların mücadelelerle edindikleri doktor olabilmelerinin çok parlak adımlar olduğu ve mevcut doktor ihtiyacının karşılanmasında kadınların fakülteye kabul edilmelerinin büyük yarar sağladığı belirtildikten sonra ikmal tahsil eden hanımların beyanatlarına ve memnuniyetlerine" yer verilmiştir.

1927 yılına gelindiğinde, fakülteyi bitiren kadın hekim adayları staja başlamıştır. 14 Kasım tarihinde bu mezunların verdikleri röportajda, "staj müddetince ihtisaslaşma ile kendilerini daha da geliştirmek istediklerini staj sonrasında ise en ziyade müfid olabilecekleri alanlarda bilhassa Anadolu dâhilinde çalışmak istediklerini ancak uzak yerlerden ziyade Bursa-İstanbul Ankara gibi büyük merkezlerde çalışmanın tercihleri olduğunu" belirtmişlerdir. Gazete başlığından edinilen bilgiye göre 6 hanımın 2'si kadın; diğerleri dâhiliye, cerrahiye ve çocuk müte-hassısı olmak istiyorlardı.²³

Tıba gönül veren ve büyük gayretler sonrasında okula kabul edilen bu hanımlar, okudukları sürece heyecanlarını kaybetmemiş, eğitim aldıkları alana karşı her zaman heveskâr olmuşlardır. Onlara göre tıp okumanın anlamı şöyle ifade edilmiştir: "...bu esasen bir zevk meselesidir. Biz doktorluk mesleğini, daha ziyade sevdiğimiz için fakültede bulunuyoruz... Yegane gayemiz müte-hassıs bir doktor olmak ve stajımızı almaktır. Sonra insanların elem ve emsetarı ile yakından alakadar olarak, insaniyete muadin olmağa çalışmaktan ibaretdir..." Ayrıca hanım talebeler, fakülte'deki diğer arkadaş ve hocalarının yaklaşımlarını ise: "Fakültede geçirdiğimiz günler, bizim için gayemizi temin iden zevk ve ihtisas günleri olmuştur. Talebe arkadaşlarımızdan beş sene içinde gördüğümüz şefkat ve memnuniyeti, bütün meslek hayatımızda unutmayacağız. Fakültede bulunduğumuz zaman kendimizi samimi bir aile yuvasında ad ediyoruz." şeklinde anlatmışlardır.²³

Mesleklerinde heveskâr ve idealist olduklarını ise "İmkân ve fırsat bulduğumuz zaman, bilhassa Amerika ve Avrupaya giderek, tıbbın en ziyade müte-rakkı (ilerleme, yükselme) ve müte-kamil (gelişmiş, olgun) bulunduğu sahalarda, tedkikât (incelemeler) ve tatbigatta bulunmak da başlıca emelimizdir." sözleriyle ortaya koyan genç hanım tıp talebeler, her türlü terakkiye açık olduklarını da böylelikle göstermişlerdir.²³

1927 yılında kadın doktorlar tıp fakültesinde 3 sınıf işgal etmekteydiler. Hanım doktorların yetişmesi İstanbul'da ve hâlâ Anadolu'da tedavi veren ve alan hattı muhinin ailelerin bu durumu kabul ettikleri, artık kadınlarda hekimlik mesleğinin kabul gördüğünü ve hayretle karşılanmadığını bizlere göstermektedir.²⁴

1922-1928 YILLARI ARASINDAKİ İLK KADIN HEKİMLER İLE İLGİLİ BASINDA YER ALAN HABERLER

1928 yılında stajlarını bitiren kadın hekimlerimiz diplomalarını almış ve çalışma hayatına iştirak etmişlerdir. İffet Naim, Ortaköy Şifa Yurdunda, Müfide Küley bir süre Kadıköy'de muayenehanede, Hamdiye Abdürrahim yine Kadıköy'de özel muayenehanede, Sabiha Süleyman ilk maaşlı kadroyu alabilme şansına erişmişken, Suat Rasim İstanbul Şişli Etfal Hastanesinde tek kadın uzman doktoru olarak, Fitnat Celal ise maden işletmelerinde hekimlik görevlerini layıkıyla yerine getirmişlerdir.²⁵

Daha henüz 1930 yılında İffet Naim Hanım'ın ilk operatör hanım olduğu ve büyük başarılarla imza attığı gazete haberlerinde yer almaya başlamış, kendisinin Tıp Fakültesi Seririyat-ı Hariciyesinde çalışarak cerrahlik alanında kadınlar adına büyük merhale kat ettiği ve operatör vazifesi görerek ameliyatlar yaptığına vurgu yapılmıştır (Resim 3).

Türk kadın doktorları artık tıbbın her sahasında olduğu gibi kamuoyunu bilgilendirme araçları olan gazete ve dergilerde de yerlerini almaya başlamışlar, gerek verdikleri demeçler ile halkı sağlık konusunda gazete köşelerinde belli periyodlarla bilgilendirmeye gerekse reklamlar ile kendilerine ulaşılabilmesinde kolaylık sağlamaya çalışmışlardır.²⁶ Ayrıca fakir hastalara haftanın belli dönemlerinde ücretsiz tedavi ve

Muallim oluyorken...

26 yaşında, 500 ameliyat yapmış kadın operatör

Rasim kızı Suat hanım operatörlüğe nasıl ve neden heves etmiş?

Sıhhat ve içtimai muavenet vekâletinin çok faydalı müesseselerinden biri de muhakkak, ki Şişli çocuk hastanesidir. Güzel bir bahçe içinde, tertemiz pavyonlarda, müşfik ellerle bakılan yüzlerce çocuk var, ki hayatlarını bu müessesenin bazı doktorlarına, vazifesinas hemşirelerine medyundurlar.

Doktor operatör Suat Rasim hanım, bize 9 uncu hariciye pavyonunu gezirdi.

Hastanenin hariciye servisinde ibtimam ve temizlik titizliği göze çarpıyor. Beyazlar giymiş küçük bastalar, kiminin kolları elleri, sargılı, kiminin ayakları, başları bağlı, dolaşıyorlar. Daha ağır olanlar, bembeyaz örtülü, beyaz karyolalarda yatıyorlar.

Doktor Suat hanım, bir çeyrekten fazla süren bir ameliyattan çıkmıştı. Beş yaşında bir

Yeni soyadı alanlar

Bize bildirilen yeni soyadlarını her gün neşrediyoruz

Dün soy adlarını bize bildiren okuyucularımız şunlardır:

Gökay — Eskişehirde tüccardan Kadir oğlu Abdülkerim ile oğulları Tıp fakültesi profesörlerinden Fahrettin Kerim, tüccardan Nurettin ve Ankara Hukukundan Sadettin ile aileleri. *Gökay,, adı, içki düşmanlığının uluslar arası remzinin karşılığıdır.

Onur — Ortaköy şifa yurdu sahip ve müdürü doktor Ahmet Asum, biraderi eczacı Ali Rıza, hemşiresi Fazilet Naim ve yeğeni doktor İffet Naim.

Erden — Cerrahpaşa hastanesi bakteriyoloğu doktor Fethi.

Sayın Bugrul — Haydarpaşa

Devlet Demiryolları hareket demirbaş memuru Hasan Basri. Özkan — Erenköy merkezinde polis memuru İrfan. Erhan — Beyazıtta Tavşan Taşında oturan Samsun askeri hastanesi baş hekimliğinden mütekit doktor Mustafa. Kandemir — Kumkapı av vergileri kâtibi Mehmet. Payzın — Eski Ankara valisi Mazhar. Çakar — Gümrükler baş müdürlüğü memurlarından Hamit. Tosun — Muhafaza memurlarından Çengelköylü Mustafa. Doğan — Muhafaza başmüdürlüğü emrinde İbrahim. Erton — Muhafaza başmüdürlüğü merkez mütaka şefi Mehmet Ali.

Doktor operatör Rasim kızı Suat hanım
yavrunun mesanesinden, fındık kadar bir taş çıkarmış.
(Devemi dördüncü sahifede)

RESİM 3: Akşam Gazetesi.

bakım sağlayan bu doktorlar kamuoyunda büyük yankı uyandırmışlardır. Doktorlarımızdan İffet Naim, Şifa Yurdu'nda halka verdiği hizmet dışında, 1933-1940 yılları arasında çıkan Poliklinik dergisinin Tahrir heyeti ve yazarları içerisinde bulunduğu gibi Akşam Gazetesi'nde de "Hekim Öğütleri" köşe yazılarıyla halka dönemin sağlık mevzularına ve ihtiyaçlarına göre bilgi sunmuştur.²⁷ Ayrıca 1933 Sıhhat Almanakında "Meme rahatsızlıkları ve bunlardan korunma ve kurtulma yolları" isimli yazısıyla hekim nasihatlerini kaleme almıştır. 1930'lu yıllarda Fitnat Hanım ile ilgili gazeteler büyük övgülerle bahsetmekten geri durmamışlar, kendisinin henüz 26 yaşında 500 ameliyat yapan operatör kadın olduğundan ve ayrıca Şişli Etfal Hastanesinde genel cerrahi kliniğinde çalıştığından bahsedilmiştir. Dr. Semiramis Ekrem'in "Bizde Kadın Hekimler" ve Dr. Suat Rasim Hanım'ın "Evlerde Eşya ve Yara Temizliği Nasıl Ya-

pılır? Kan Kesme İçin Ne Yapmalı?" başlıklı İstanbul Kader Matbaasında basılan 1933 Sıhhat Almanakındaki sağlık alanında bilgileri içeren bu hanım hekimlerin yazıları, erkek tıp dünyasında söz sahibi olmaya başlayan kadınların durumunu da göstermektedir.

1928 YILI SONRASINDA KADIN HEKİMLERE KAMUOYUNUN YAKLAŞIMI

Ekim 1922 yılında 3 kadın tıp fakültesine girebilmiş ve mezun olmuş olsalar da doktor olmak isteyen kadınların önlerine engeller konulmuş, bazı gazetelerde destekleyici yazılara yer verilirken bazılarında ağır suçlayıcı ithamlarda bulunulmuştur.²⁸ Akşam Gazetesi. 12 Kânunuevvel 1929. S.6 ve Akşam Gazetesi. 25.09.1930. S.5.'te ecnebi doktorlara mecburiyetin bittiği, tıp fakültesi mezunlarının ziyadesiyle arttığı ve uzmanlaştığı bildirilmiş, 1930 yılında ise fakülte- den çıkan İffet Hanım'ın ameliyat yapmaya başladığı,

ileride büyük bir cerrah olacağı belirtilmiştir. 12 Kânunusani 1929 yılında Cumhuriyet Gazetesi'nin 1. sayfasında "ilk kadın hekimlerimiz hastanelerde" başlığıyla Müfide hanımın tıp fakültesi dahiliye serriyatında, Suat hanım Haseki Kadın Hastanesinde, Fitnat hanımın Aydın Memleket Hastanesinde göreve başladıklarına yer verilmiştir. Bu gelişmeler olurken, Mazhar Osman'ın Tıbbi Sahifeler'de yazdığı bir makale dönemi için büyük tartışmaya sebep olmuştur. Osman, kadınların fikrinden ziyade hisleriyle hareket eden varlıklar olduklarını belirtmiştir. Bu durum, büyük tartışmalara sebep olmuş, Akşam Gazetesi'nin 27 Mayıs 1930, 6. sayfasında bu menfi iddianın ne suretle söylendiğinin ispatı beklenmiştir. Kadın ve kadın üzerinden süren tartışmalar bitmemekte; kadının giyim-kuşamı, kendine bakımı, spor yapması, beden terbiyesine, ahlaklı ve gürbüz çocuk yetiştirmeye önem vermesi gibi konular dönemi meşgul etmeye devam etmiştir (Resim 4).²⁹

Doktorluk diploması alıp göreve başlayan kadınlar olsa da kadın tartışmaları "kadınlar polis olabilir mi?, Kadınlar ve mebusluk" gibi tartışmalarla devam etmiştir.³⁰ 1930 yılında ise Vakit Gazetesi "Anketimiz" başlığı ile ülke kamuoyunun nabzını tutmuş, anketin içeriğini "her erkeğe nazaran kadın nedir?" sorusu ve kadının ne'liğinin erkeklerce değerlendirilmesi oluşturmuştu. Vakit Gazetesi'nin 5. sayfasında atılan başlıkta ise "kadınlar, memur, avukat, siyaset adamı olabiliyor, ancak hiçbir erkek bugün dahi onlarla müsavi olduğunu kabul etmemiş, aklına getirmemiştir." demektedir. İş hayatında "kadın" mevzusu günün şartlarında kabul edilmeye başlansa da evinde eşi çalışan kişilerin dahi bu konuyla ilgili tartışmalarda yer aldığı, birçok çalışan kadının iş başındayken bıyık altından tebessümlere maruz kaldıkları, buna rağmen heveskâr bir şekilde çalıştıkları dönemin gazetelerinde yer almakta, kadınların işlerini maddi bir meseleden ziyade bir ideal işi olarak gördükleri belirtilmekteydi.³¹

Bununla birlikte, ülkemizde doktora olan ihtiyacın fazlalığı ilerleyen yıllarda kadınlara bazı kolaylıkların sağlanmasına sebep olmuştur. Türk kadın doktorların 10 sene süresince zorunlu hizmetten muaf olmalarının Meclis görüşmelerinde gündeme geldiği "8 Teşrinisani 1339 tarih ve 369 numaralı etıbbâ hizmet mecburesi hakkındaki kanunun 7. maddesi ile 11

RESİM 4: Kadın Beden Terbiyesi, Servet-i Fünun. 1660-186. Sahife 57.

Nisan 1928 tarih ve 1219 numaralı Tababet ve Şua-batı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanunun 4. maddesi ahkâmından Türk Kadın doktorları on sene için muaftır." maddesiyle kanunlaşmıştır. 1931 yılında ise doktorların mezun olduktan sonra 2 yıl süreyle mecburi hizmete tabi tutulduklarından bahsedilmiştir. Böylelikle 2 yıl mecburi hizmetini tamamlayan doktorun yeniden tayinle ve yol masrafının da devlet tarafından karşılanarak başka bir yerde görev yapması öngörülmüştür. 1932 yılında kadın ve erkek doktorların 2 senelik mecburi hizmetlerinin yürürlükten kaldırılması ile "1932 yılından itibaren tıp fakültesinden neşet edecek tabiplerin mecburî hizmetlerinin lâğvi ve leylî tıp talebe yurduna alınan tıp talebesinin tâbi olacakları mecburiyetler hakkında kanun" ile yeni düzenlemelere gidilerek doktor olabilmeleri düzenlenen Türk kadın ve erkek tabipleri aynı kanuna tabi kılınmıştır.^{32,33}

On yılı aşkındır hekimlik yapmaya başlayan tıp mezunesi hanımlar, ilerleyen yıllarda da bazı sıkıntılar ile karşı karşıya kalmışlardır. Konya'da 1939 yılında yaşanan olayda, Konya Kız Öğretmen Okuluna Doktor Mahicihan Erus'un atandığı belirtilmiş, Konya Valisi Nizamettin Ataker ise bu mektep doktorluğuna bir erkek doktorun atanmasını şiddetle savunmuş, ısrarla bu konuyla ilgili merkez ile yazışmalarda bulunmuştur. Hâlâ bazı gazete küpürlerinde kadının sadece evde çocuk bakımında ve güzellik sayfalarında boy gösterdiği, moda ve ahlakın odağında tartışmalarda var edilmeye çalışıldığı da gözlenmektedir.³⁴

SONUÇ

İlk kadın doktorlarımızın dönemlerindeki eksiklikler göz önüne alındığında başarıları oldukça yüksektir.

Kadınların hekim olma mücadeleleri, 1900’lü yıllarda artarak devam etmiştir. Toplumun ve özellikle erkek siyasi erkin hazır olmadığı bu durumu değiştiren olaylar; Trablusgarp, Balkan ve Cihan Harbi sonrasında hekim ihtiyacının artması, ülkede Besim Ömer Paşa, Abdullah Cevdet ve Rıza Nur gibi doktorların kadınları destekleyen çalışma ve beyanatları, “kadınları erkek doktora göstermek istemeyen bir kesimin olması”dır.

Kadın kimliği, ülkemiz için üstünde çok fazla tartışılan bir konudur. Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerinde kadın evlenip, eş olacak iyi bir ev hanımı ve anne olacak bir noktada konumlanırken, ilerleyen yıllarda kadınların çalışma hayatına girsele dahi anneliklerine ve Cumhuriyete sağlam çocuklar doğuracak yönlerine vurgu devam etmiştir. Besim Ömer Akalın gibi kadınların çalışma hayatına girişinde büyük emeği olan dönemin aydınları dahi Demokratik Cumhuriyetin kökleşmesi için anne terbiyesinin çok önemli olduğunu söyleyerek, anneliği yüceltmekte kadınlara annelik için iltifatlarda bulunmaktaydı. Akalın, yeni Cumhuriyet’in “yeni kadın”ının eğitilmesinde rol oynaması gerekliliğini

ve “Yeni Kadın”ın tazelik, güzellik, güç, sağlık ve başarı fikirleriyle beraber anılmaya başladığını belirtmiştir.³⁵

Cumhuriyet döneminde pek çok erkek hekim ve tıp hocalarının yardımlarıyla kadınların eğitim alabilme adına verdikleri mücadeleler kadınların tıp alanında kendilerine bir yer edinmelerini sağlamıştır. Dönemin arşivleri doğrultusunda incelenmeye çalışılan bu mücadelenin, sonraki kadın hekimlere motivasyon kaynağı olduğu da açıktır.

Finansal Kaynak

Bu çalışma sırasında, yapılan araştırma konusu ile ilgili doğrudan bağlantısı bulunan herhangi bir ilaç firmasından, tıbbi alet, gereç ve malzeme sağlayan ve/veya üreten bir firma veya herhangi bir ticari firmadan, çalışmanın değerlendirme sürecinde, çalışma ile ilgili verilecek kararı olumsuz etkileyebilecek maddi ve/veya manevi herhangi bir destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışma ile ilgili olarak yazarların ve/veya aile bireylerinin çıkar çatışması potansiyeli olabilecek bilimsel ve tıbbi komite üyeliği veya üyeleri ile ilişkisi, danışmanlık, bilirkişilik, herhangi bir firmada çalışma durumu, hissedarlık ve benzer durumları yoktur.

Yazar Katkıları

Bu çalışma hazırlanırken tüm yazarlar eşit katkı sağlamıştır.

KAYNAKLAR

- Öztürk H. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye ve onun kurucusu Charles Ambroisse Bernard. [Yüksek lisans tezi]. Eskişehir: Tarih Bölümü; 2009. (Erişim tarihi: 25.01.2023) [Link]
- Yıldırım N. Hekim kimliği ile Abdülhak Adnan Adıvar ve tıp tarihi ve deontoloji müderrisliği [Abdülhak Adnan Adıvar with his physician identity and the department of history of medicine and deontology]. Osmanlı Bilimi Araştırmaları. 2006;VII/2:55-86. [Link]
- Atıcı E. Erer S. Türk kadınlarının tıp eğitimine başlama süreci ve İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi’nden mezun olan ilk kadın hekimler [Medical training process of Turkish women and first female physicians graduated from Istanbul Faculty of Medicine]. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi. 2009;35(2):107-11. [Link]
- Etкер Ş. Dr. Zaruhi S. Kavalcıyan, Türkiye’nin ilk kadın hekim. İstanbul Tabip Odası. Temmuz-Ağustos 2021. [Link]
- Asbury Park Press. 27 Mart 1935. Aaka. (Erişim tarihi: 25.01.2023) [Link]
- Kadınlar Dünyası. 11 Kânunusani 1329. İBB Atatürk Kıtaplığı. p.1.
- Mülhakat Gazetesi. Türkiye’da Kadın Doktorlar (Hatice Binnaz). Nazilli. 2. No: 32-119 (3 Mart 1910):1-2.
- Kadınlar Dünyası Dergi Arşivi. Wikilala. Com; Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivi; İBB Atatürk Kıtaplığı Koleksiyonu.
- İBB Atatürk Kıtaplığı. Kadınların İçtimaları. İstanbul Tanin Matbaası; 1328.
- Kadınlar Dünyası. Kadın ve Tababet. 1. Sene. 1330;134.
- Servet-i Fünun. 1924;186-1660:55. Sayı 1477-9. 4 Aralık 1924 Sayı 1660-186 (7 Haziran 1928). [Crossref]
- Huriye Emen, Hatice Safiye Ali. Atatürk Ansiklopedisi. [Link]
- BOA. MV. Dosya No:151 Gömlek No:70 (12 Nisan 1327 [25 Nisan 1911] tarihli Meclis-i Vükela zabtı).
- Tanin Gazetesi. İnas Darülfünunu Mezuneleri. 15 Eylül 1333. Sayı: 3147. Sayfa 3. Maarif Nezaretinden. 25 Eylül 1333. Sayı: 3157. Sayfa 4.
- Servet-i Fünun. Kadınlar ve Tebabet. Cilt: 53. Sayı: 1359 (1).

16. BOA. Sıhhiye İd/6. Yer Bilgisi: 4535-340083. Belge Tarihi: H-19-12-1336. Kurum: BEO.
17. Büyük Mecmua, İBB Atatürk Kitaplığı, Kadınlar Dünyası. İBB Atatürk Kitaplığı-Wikilala.Com Pek Çok Sayısı.
18. Sırât-ı Müstakîm. Müslüman Kadını. İstanbul; SM Kütüphanesi; 1325. Müslüman Kadını. I, 5, 1324(1908). p.76. Müslüman Kadını. I, 6, 1326(1908). p.92.
19. Etker Ş., Dinç G. The first female surgeons of the republic. Yıldırım N, editör. Sağlık Alanında Türk Kadını. İstanbul: Novartis Yayınları; 1998.
20. Zekeriya S. İfham. Muhteliî Tedrisat Meselesi; 1919. p.2. Nu. 44.
21. Servet-i Fünun. Cilt: 57. Sayı: 1478. 11.12.1924. 11 Kanunuevvel; 1340 (Rumi).
22. Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası. 4. Cilt. Sayı 5. 07.07.1922; DTFM 4. Cilt. Sayı 8. 31.10.1923. p.33.
23. Cumhuriyet Gazetesi. 14 Kasım 1927. p.3; 17 Mayıs 1927. p.6. [\[Crossref\]](#)
24. Servet-i Fünun. Tıp fakültesinde muhtelif sınıflarda doktorluk tahsil iden hanımlar. 1378;4:57.
25. Cumhuriyet Gazetesi. 12 Kânunusani 1929. p.1.
26. Akşam Gazetesi. 25 Eylül 1930. p 5; 10 Kasım 1938; 12 Temmuz 1934; 19 Aralık 1934. p.6; 10 Haziran 1935. p.5.
27. Akşam Gazetesi. 23 Nisan 1934; 3 Mayıs 1935. p.4; Vakit Gazetesi 18 Nisan 1934. p.10; Poliklinik. Aylık Tıp Mecmuası. İstanbul: İstanbul Akşam Matbaası.
28. TBMM Zabıt Ceridesi. Devre 4. Cilt 8. İçtima 1. Elli Dördüncü İnikat. 29.05.1932. p.343.
29. Hayat Dergisi. 13 Ağustos 1929. p.14 Vakit Gazetesi. 13 Kasım 1929. p.8.
30. Milliyet. 27.11.1929. p.3; Cumhuriyet 25.02.1925. p.1; Milliyet. 25.07.1929. p.6. [\[Crossref\]](#)
31. Vakit Gazetesi. 29 Mart 1930. p.4; 15 Ocak 1931. p.5; 8 Mayıs 1929. p.4.
32. TBMM zabıt Ceridesi. Devre 3. içtima Senesi 1. Cilt 4. 3 Mayıs 1928. p.165-239; Devre 4. Cilt 5. içtima 1. On Altıncı inikat. 24.12.1931. p.80-90.
33. Resmî Gazete (1932/2000) 2120 sayılı resmî gazete ile neşir ve ilanı; 1932. [\[Link\]](#)
34. BCA. Yer Bilgisi: 143-24-16. Kurum: Muamelat Genel Müdürlüğü. Belge Tarihi: 31.10.1939.
35. Öztürk H. Demirsoy N. Cumhuriyetin ilk yıllarında ulusallaşma çabaları ve sağlık alanında yapılan ulusallaşma çalışmalarının değerlendirilmesi [Nationalisation effort in the first years of Turkish Republic and evaluation of nationalizational studies in health]. Türkiye Klinikleri J Med Ethics. 2019;27(1):11-24. [\[Crossref\]](#)